

УДК 726.7

О.В. Степанов

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ УСТРОЮ ПРАВОСЛАВНОГО ПАРАФІЯЛЬНОГО ХРАМОВОГО КОМПЛЕКСУ З РОЗВИНЕНИМИ ФУНКЦІЯМИ

Безперечно, храм є головним духовним осередком релігійної громади, її серцем, ядром, архітектурною домінантою, тим більше православної парафії. Але зараз діяльність парафій стає багатовекторною і може мати, крім богослужбової та господарської, ще й культурно-просвітницьку та благодійну функції, які потребують більш широкого розвитку[1].

Сьогодні, з одного боку, у суспільстві зростає кількість соціально незахищених, малозабезпечених громадян, а держава самотужки не може вирішити цих проблем, з іншого – тиснуть на наші духовні та культурні традиції усілякі релігійні течії і деномінації, також зростає інтерес до духовних основ Православ'я. Тому виникає потреба у формуванні мережі потужних багатофункціональних (благодійних, культурно-просвітницьких) православних парафіяльних комплексів, а не лише одних храмів. Держава і Церква вже можуть і повинні вирішувати загальні суспільні питання разом.

Активне будівництво таких церковних комплексів, потребує свого адекватного та якісного архітектурного вирішення з урахуванням сучасних тенденцій розширення функцій православних громад.

Аналізуючи, проектування та будівництво сучасних православних храмових комплексів в Україні, виникає висновок, що на сьогодні не достатня забезпеченість комплексними нормативно-методичними розробками для використання їх в сучасній проектній практиці. Приклади тому – розміщення, зонування території, розташування церковних будівель, частіше, має хаотичний чи занадто складний характер. Архітектура таких сакральних комплексів має дві крайнощі – копіювання історичних стилів чи вкрай постмодерністські не канонічні тенденції! Не витримані пропорції, стилістична єдність, символіка.

Останніми роками в Україні були захищено ряд дисертацій, видано декілька науково-популярних книжок, статей, навіть додатки до державних нормативів[3], які так чи інакше пов'язані з даною проблематикою, у яких висвітлені важливі, але узагальнені і локальні питання храмовбудування. Проблема не отримала детального комплексного розгляду з визначенням закономірностей та принципів формування сучасних православних храмових комплексів з розвиненими культурно-просвітницькими та благодійними функціями. Тому є потреба у більш глибокому дослідженні і роботі у науково-

проектній сферах, з метою наблизитись до розв'язання цієї актуальної та важливої проблематики.

Зрозуміло, що дослідження не може не торкнутись закордонного досвіду, української діаспори, західних країн, де влада не забороняла розвиток сакральної архітектури, а навпаки її розвивала. Але, нажаль, прикладів не так багато, що стосується суто православних храмових комплексів. Там на базі зовнішньої стилізації аутентичних українських і російських архітектурних рис і елементів формують незвичні, абстрактні об'єми. Відчувається вплив сучасної архітектури костелів, кірх, де поняття канонічних традицій, вже майже не залишилось. Архітектура має динамічні форми і сучасні матеріали та конструкції. Активне використання історичних стилів і рис, але як “нагадування” і “одяг” на ультрасучасні форми і об'єми. Але благодійні і культурно-просвітні функції працюють активно, за рахунок емігрантів. Цей досвід дуже цікавий, але не у всіх випадках можливі подібні рішення в Україні, треба шукати інші шляхи.

Аналізуючи і пост радянські країни-сусіди, де комплексне православне храмобудування розвивається особливо динамічно: це Росія і Польща. Архітектура цих храмових комплексів маючи функціональність і зручність – стилізаторська чи взагалі копіює відомі пам'ятки, хоча і в інших пропорціях і розмірах. Ці комплекси більше схожі на невеликі монастирі у сучасних районах (хоча і багато монастирів беруть на себе такі ж самі функції). Але потужність і стрімкий розвиток таких благодійних і просвітних центрів в Росії, надихає.

Польська архітектура парафіяльних комплексів – вплив російської і грецької архітектури, але це зроблено стильно, сучасно і традиційно одночасно, не дивлячись на довільне тлумачення канонів. Екстер'єр і інтер'єр виконується у єдності стилю та гармонії (що не завжди зустрічається в Україні).

У Росії вже розроблені і кілька років працюють нормативи, які можуть бути корисними і у розвитку нашої української науково-практичної діяльності у сакральній архітектурі.

Згідно аналізу останніх здобутків у цій сфері та вдалих проектно-будівельних прикладів, сучасний парафіяльний храмовий комплекс маючи на меті різну функціональну діяльність потребує такого складу приміщень[1,2]:

1. Богослужбові:

- 1.1. Храм (з одним чи декількома вівтарями та поверхами) з різницею та паламарнею;
- 1.2. Хрещальня з купелю (баптистерієм з повним зануренням);
- 1.3. Водосвятна каплиця чи каплиця-джерело (криниця);
- 1.4. Дзвіниця (дзвонниця), надбудована чи окрема;

2. Просвітницькі:

- 2.1. Класи недільної школи (гімназії чи училища);
- 2.2. Катехизаторські класи;
- 2.3. Багатофункціональна зала зібрань (для парафіяльної ради, проведення урочистостей, концертів, конференцій) з допоміжними приміщеннями;
- 2.4. Бібліотека (друкованої, аудіо-відео інформації) з читацькою залою;
- 2.5. Видавничий (інформаційний) відділ;
- 2.6. Зала для виставкових експозицій.

3. Благодійні:

- 3.1. Богадільня з житловими приміщеннями (медичними та побутовими);
- 3.2. Медичний центр з кімнатою матері та дитини, пологовим та психоневрологічним відділенням (кабінети психіатра, психолога й терапевта), аптекою (якщо парафія має медичну направленість та дозвіл Мінздраву);
- 3.3. Благодійна трапезна (на базі парафіяльної чи окрема) з кухнею;
- 3.4. Пункт приймання-видачі гуманітарної допомоги.

4. Службово-побутові:

- 4.1. Кабінети адміністрації (настоятеля, старости, скарбника);
- 4.2. Кімнати відпочинку духовенства, кліриків і персоналу;
- 4.3. Готель для паломників та гостей (окремий номер для архієрея);
- 4.4. Трапезна з кухнею та коморою;

5. Господарчо-санітарні:

- 5.1. Просфорня;
- 5.2. Різнична;
- 5.3. Пральня;
- 5.4. Санітарні кімнати (туалети, душові);
- 5.5. Майстерні (іконописна, столярна, швейна та інші);
- 5.6. Гараж (на 2-3 службових авто) та паркування на 15-25 авто;
- 5.7. Склади (комори);
- 5.8. Церковна крамниця (при вході на парафію або у храм).

Також храмові комплекси типологічно можна поділити [1,2,3]:

1. Єпархіальний центр – загальноміський;
2. Православна місія – у теренах міста;
3. Парафіяльний комплекс – міський чи сільський (у центрі міста чи села);
4. Монастирський комплекс – приміська зона селищної території (міський район, сільське поселення);
5. У складі комплексів будівель громадського призначення – меморіальна зона селищної території, приміська зона, територія установ, прибудовані чи вбудовані установи, учбові заклади (верхні поверхи);

6. У житлових будинках чи комплексах – прибудовані чи вбудовані у житлові будинки та комплекси.

Але зосередимось на міських парафіяльних комплексах. Кожний з них має свої містобудівні, функціональні, архітектурно-просторові особливості, обов'язкові для усіх видів та відмінні приміщення, різну місткість храмів, церковних будівель і потужності обслуговування парафіян й усіх, хто потребує духовно-матеріальної допомоги.

Не всі сучасні парафіяльні комплекси, які збудовано і будуються, є зразками, але кожен з них важливий у своєму районі, осередку і несе місію Церкви, формує архітектурно-сакральне середовище. Не всі комплекси мають зручне розташування у місті, під'їзд, велику та рівномірну територію, єдиний архітектурний стиль будівель (тим більше одночасне їх будівництво), добре фінансування і багато інших сприятливих факторів. Але вони мають головні споруди і будівлі, у яких є майже всі необхідні приміщення (перелічені вище) згідно духовно-матеріальних потреб та діяльності парафії.

Крім поодиноких нових храмових комплексів (які ще не набрали свої потужності) зараз є і багато діючих парафіяльних центрів на базі вже існуючих не одне десятиліття чи століття храмів. Такі міські центри можна поділити на:

- **центральний** (зі статусом кафедрального (єпархіального чи патріаршого) головний над всіма благочиннями-районами міста та області): загальноміського (обласного) значення [5];

- **районі** (благочиння): обмеженого значення, якому підпорядковані всі парафії району;

- **місцеві** (мікрорайонні): обмеженого значення, т. б. парафія.

В залежності від кількості парафіян та функціональної направленості діяльності сучасної православної громади (згідно статуту), розраховуються розміри церкви, перелік і місткість допоміжних приміщень [2,3,4], але і з перспективою росту. В залежності від типу парафіяльного комплексу (центральний, районний, місцевий) і його діяльності встановлюються головні, обов'язкові приміщення та служби.

Згідно нормативних документів [2,3] щодо розміщення та складу таких парафіяльних храмових комплексів у містах: “на земельних ділянках храмових комплексів не рекомендується розміщати будинки і споруди, функціонально не зв'язані з ними. Допускається передбачати поруч із земельними ділянками храмів ділянки для розміщення житлових будинків церковного причту, богаділень, готелів, майстерних і господарських служб. Розміри ділянок і номенклатура будинків і споруд, розташовуваних на суміжних ділянках, встановлюються завданням на проектування. При обґрунтуванні в залежності

від місцевих умов житлові будинки церковного причту допускається розміщати на земельних ділянках храмів”[3].

Територію храмового комплексу слід підрозділити і на функціональні зони [3]:

- вхідну;
- храмову;
- допоміжного призначення;
- господарчу.

Щоб зрозуміти недоліки та переваги особливостей устрою сучасного православного храмового комплексу розглянемо, наприклад, генплан парафії (Різдва Христового на Березняках, м. Київ), див. мал.1 [1]:

1. Вхідна зона: зупинка громадського транспорту; в'їзні та вхідні ворота; паркування; церковний кіоск; лави відпочинку; квітник.

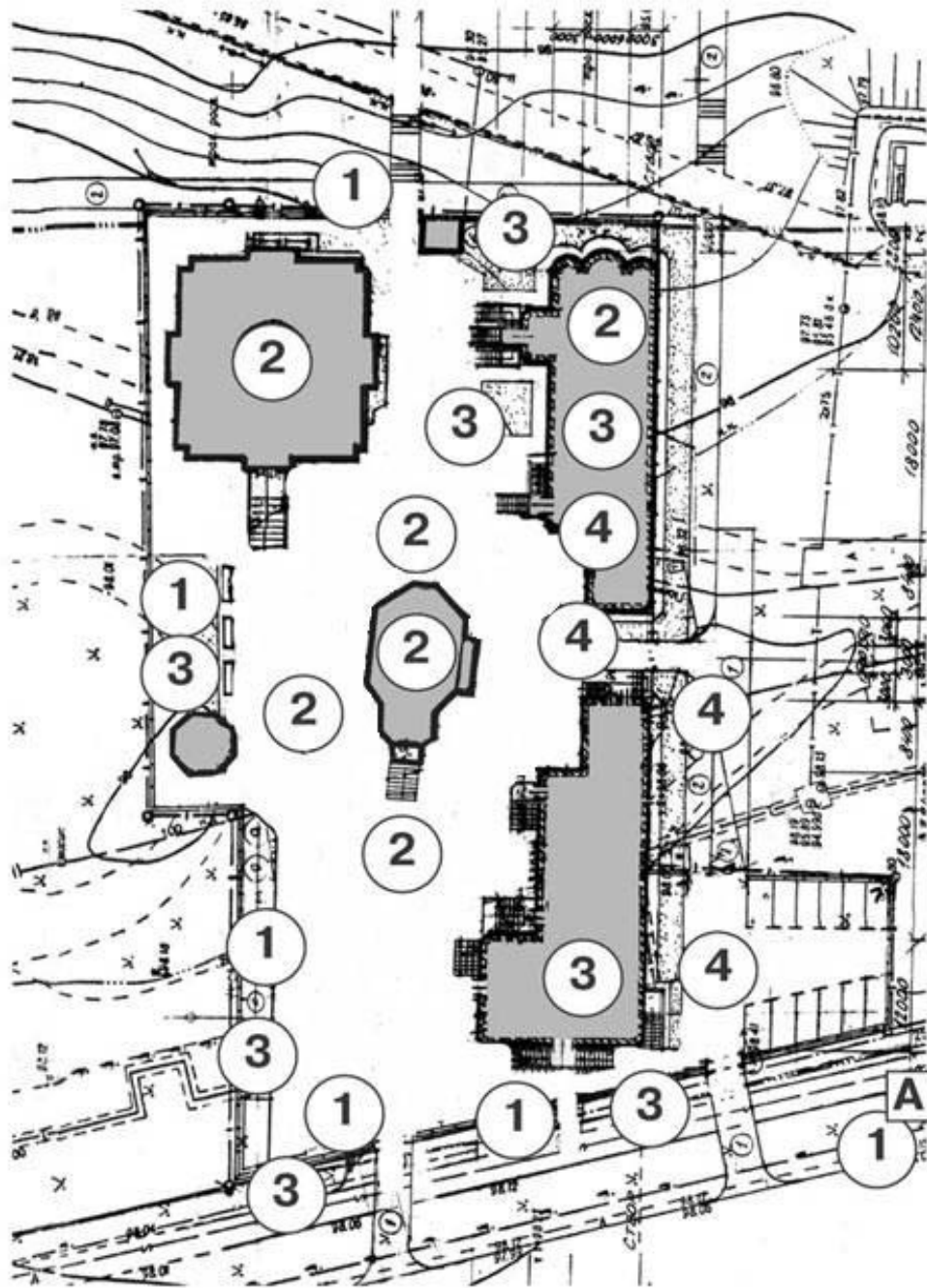
2. Храмова зона: допоміжний храм з хорами та з нижньою церквою; дзвіниця (у складі духовно-просвітницького культурного центру); собор (у перспективі) з хорами та з нижнім храмом; каплиця-джерело; круговий обхід; площа.

3. Допоміжна зона: Духовно-просвітницький культурний центр (у складі двох корпусів), де розмістяться всі служби (див. п. 2-5) – просвітницькі, благодійні, службово-побутові, господарчо-санітарні; громадський туалет; дитячий майданчик; озеленення.

4. Господарська зона: гараж, господарський в'їзд, сміттєзбірник, паркування.

Нажаль, розглянутий устрій парафії Різдва Христового на Березняках у м. Києві є один з небагатьох яскравих сучасних необарокових парафіяльних комплексів на Україні. Не дивлячись на то, він став зразком для багатьох нових храмових комплексів Києва, але і він має свої недоліки.

Сама багатофункціональність нових храмових парафіяльних комплексів підштовхує замовників, архітекторів, інвесторів до пошуку нового об'ємно-планувального рішення. Архітектура таких комплексів, повинна мати єдність з навколишньою забудовою (а якщо це спальний р-н, навпаки формувати середовище), але і заявляти про себе, мати виразність сакральних форм, домінуючу композицію. Церковні будівлі не повинні тіснити та пригнічувати храм. Архітектура повинна говорити про канонічні традиції, але на базі сучасності, а не навпаки. Подальші дослідження та проектні втілення допоможуть знайти архітектурно-типологічні основи формування, оптимальне рішення для будь-якого сучасного багатофункціонального храмового комплексу, доповнить нормативно-методичну базу їхнього проектування і сприятиме підвищенню якості будівництва.

Мал. 1

Література

1. Степанов О.В. “Віра і культура” №5 (34), Київ, 2006, с. 6-7.
2. Кеслер М.Ю., Оболенский А.Н. и др. “Здания, сооружения и комплексы православных храмов” СП 31-103-99, Госстрой России, АХЦ “Арххрам”, ГУП ЦПП, Москва, 2000.
3. Куцевич В.В. “Культові будинки та споруди різних конфесій”. К.: Київ ЗНДІЕП, 2002. Додаток до ДБН В.2.2-9-99 “Громадські будинки та споруди. Основні положення” – 1.2.
4. Кузьмина Л.И. “Православные храмы”, том 2, Православные храмы и комплексы, пособие по проектированию и стротительству к (СП 31-103-99) МДС 31-9.2003, АХЦ “АРХХРАМ”, Москва, 2003.
5. Степанов О.В. “Віра і культура” №2 (36), Київ, 2007, с.7.

Анотація

В статі розглядається нові тенденції устрою багатофункціональних храмових комплексів, які виникли з приводу соціальних проблем та духовного піднесення. Можливість вирішення – спільна діяльність державних та церковних установ, розробка архітектурно-будівельної нормативної бази. Розглядається сучасна ситуація у цій сфері, состав приміщень, зонування. Науковець наводить приклади і шляхи дослідження та рішення, які внесуть і нові архітектурно-типологічні основи у проектуванні сучасних сакральних комплексів на Україні.

Аннотация

В материале рассматриваются новые тенденции устройства многофункциональных храмовых комплексов, которые возникли в связи с социальными проблемами и духовным подъемом. Возможность решения – совместная деятельность государственных и церковных учреждений, разработка архитектурно-строительной нормативной базы. Рассматривается современная ситуация в этой сфере, состав помещений, зонирование. Автор статьи приводит примеры и пути исследования, решения, которые внесут и новые архитектурно-типологические основы в проектировании современных сакральных комплексов на Украине.